

ЄВРОІНТЕГРАЦІЯ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ У СФЕРІ ЗАХИСТУ ПРАВ ДІТЕЙ

EUROPEAN INTEGRATION OF UKRAINIAN LEGISLATION IN THE FIELD OF PROTECTION OF CHILDREN'S RIGHTS

Падалка М.А., заступник начальника юридичного відділу
Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана
ORCID: 0000-0002-2036-6072

У статті визначено особливості євроінтеграції законодавства України в сфері захисту прав дітей.

Автором відзначено, що систему міжнародних актів та норм національного законодавства в сфері євроінтеграції законодавства України в сфері захисту прав дітей необхідно адаптувати з урахуванням наступних чинників:

1. Прагнучи адаптувати норми національного законодавства до норм та стандартів Європейського Союзу, Україна повинна враховувати особливості національного менталітету та специфіки національного законодавства;

2. Дитина – це соціально незахищена категорія населення відповідальність за яку несе держава та родина, відповідно держава повинна забезпечити дієві механізми захисту конституційних прав дитини;

3. Важливою проблемою є безпека дитини при реалізації нею її прав в громадському суспільстві, адже, в силу її вікових особливостей вона не завжди може прийняти правильне рішення та обачно реалізовувати свої права;

4. Процес євроінтеграції законодавства України в контексті захисту прав дітей передбачає адаптування норм законів України: «Про охорону дитинства», «Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю», Кримінального кодексу України, Цивільного кодексу України, Кримінального процесуального кодексу України, «Про соціальний захист дітей війни», «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування» та ряду підзаконних нормативно-правових актів: Деякі питання захисту прав дитини та надання послуги патронату над дитиною; Про схвалення Концепції Державної соціальної програми оздоровлення та відпочинку дітей на період до 2025 року; Про затвердження Державного стандарту соціальної послуги догляду та виховання дітей в умовах, наближених до сімейних; Про затвердження Державного стандарту соціальної послуги тимчасового відпочинку для батьків або осіб, які їх замінюють, що здійснюють догляд за дітьми з інвалідністю; Деякі питання фінансування соціальних послуг під час дії воєнного стану в Україні або окремих її місцевостях та ін. до положень Конвенції ООН про права дитини та Стратегії ЄС з прав дитини.

Ключові слова: дитина, міжнародне законодавство, адаптація національного законодавства до ЄС, захист прав дітей, євроінтеграція.

This article defines the peculiarities of the European integration of Ukrainian legislation in the field of the protection of children's rights.

The author noted that the system of international acts and norms of national legislation in the field of European integration of the legislation of Ukraine in the in the field of protection of children's rights must be adapted taking into account the following factors:

1. Striving to adapt the norms of national legislation to the norms and standards of the European Union, Ukraine should take into account the peculiarities of the national mentality and the specifics of the national legislation;

2. A child is a socially unprotected category of the population for which the state and the family are responsible, accordingly, the state must provide effective mechanisms for the protection of the constitutional rights of the child;

3. An important problem is the safety of the child when he exercises his rights in public society, because, due to his age, he cannot always make the right decision and carefully exercise his rights;

4. The process of European integration of the legislation of Ukraine in the context of the protection of children's rights involves the adaptation of the norms of the laws of Ukraine: «On the protection of childhood», «On social work with families, children and youth», the Criminal Code of Ukraine, the Civil Code of Ukraine, the Criminal Procedure Code of Ukraine, «On the social protection of children of war», «On ensuring organizational and legal conditions for the social protection of orphans and children deprived of parental care» and a number of subordinate legal acts: Some issues of protection of children's rights and provision of child guardianship services; On the approval of the Concept of the State Social Program for Children's Health and Recreation for the period until 2025; On the approval of the State Standard of Social Services for the Care and Education of Children in Conditions Close to Family; On the approval of the State standard of social services for temporary rest for parents or persons who replace them, who provide care for children with disabilities; Some issues of funding of social services during martial law in Ukraine or some of its localities, etc. to the provisions of the UN Convention on the Rights of the Child and the EU Strategy on the Rights of the Child.

Key words: child, international legislation, adaptation of national legislation to the EU, protection of children's rights, European integration.

Постановка проблеми. Діти – належать до категорії соціально незахищених верств населення. Держава повинна всіляко забезпечувати захист їх прав, сприяти всебічному розвитку. Законодавство України в сфері захисту прав дітей являє собою систему законодавчих та підзаконних нормативно-правових актів, які в тій чи іншій мірі урегульовують питання захисту прав дітей. Втім, будучи членом міжнародних організацій та прагнучи вступити в ЄС Україна повинна адаптувати національне законодавство до норм та стандартів ЄС, в тому числі, і в досліджуваній сфері.

Стан дослідження цієї проблематики є достатньо широким, оскільки містить в собі наукові роботи, присвячені захисту прав дітей. Серед науковців, які внесли свій вклад в дослідження даної проблеми, слід виділити наступних: К. А. Важна, І. В. Касинюк, В.Ф. Антипенко, І.П. Біщенко, В.А. Василенко, Н.А. Зелінська, І.І. Лукашук, Ю.В. Манійчук тощо.

Метою статті є розкриття актуальних питань євроінтеграції законодавства України в сфері захисту прав дітей.

Виклад основного матеріалу. Європейський Союз спирається на власну правову систему. Основою правової системи ЄС є його установчі договори – Договір про ЄС 1992 р. та Договір про функціонування ЄС 1957 р., а також Хартія ЄС про основоположні права 2000 р., що діють у редакції Лісабонського Договору 2007 р. Положення вказаних актів деталізуються і уточнюються в численних актах вторинного права (регламентах, директивах, рішеннях тощо), що ухвалюються інституціями ЄС, а також прецедентній практиці Суду ЄС. ЄС засновано на цінностях поваги до людської гідності, свободи, демократії, рівності, верховенства права та поваги до прав людини, зокрема осіб, що належать до меншин [1]. Ці цінності є спільними для держав-членів у суспільстві, де панує плюралізм, недискримінація, толерантність, справедливість, солідарність, рівність жінок та чоловіків.

Дотримання вказаних цінностей є обов'язковим як для самого ЄС, так і для його держав-членів. Стати членом ЄС може лише та держава, яка поважає вказані цінності.

Крім того, за Угодою про асоціацію повага до цінностей ЄС є istotною умовою співпраці ЄС з Україною, а з набуттям 23 червня 2022 року статусу країни-кандидата в ЄС Україна взяла на себе ряд зобов'язань, які необхідно реалізувати щоб вступити до ЄС. Це стосується багатьох сфер публічного адміністрування. Не виключенням є і сфера захисту прав дітей.

Майже 19% населення ЄС – це діти, і майже 30% світового населення – це діти. Діти мають конкретні права, які потрібно поважати, підтримувати та дотримуватися всім, враховуючи уряди та установи. За останні десятиліття було досягнуто значного прогресу, але ці права ще не стали реальністю для кожної дитини [2].

Права людини починаються з прав дитини – це загальноприйнята норма в Європейському Союзі, це визнає і Україна. Захист прав дитини є одним із найважливіших пріоритетів у нашій державі, адже ставлення до дітей, рівень їхньої безпеки та захищеності у державі, стан їхнього всебічного розвитку є одним із показників цивілізованості та гуманності суспільства. Повноцінний та дієвий захист прав дитини є обов'язком держави. Права дитини – це певні спеціальні можливості, які необхідні людині віком до 18 років для існування і досягнення зрілості.

Конвенція ООН про права дитини представляє зміну парадигми у тому, як ставляться до дітей і сприймають їх. Діти, тобто особи до 18 років, є не просто одержувачами захисту чи благодійності, а суб'єктами прав і агентами змін. Більш ніж через 30 років після набрання чинності Конвенцією ООН про права дитини (1990 р.) це розуміння знаходить все більше і більше прихильників, але також залишається під сумнівом багатьох. Крім того, дані показують, що, незважаючи на весь досягнутий прогрес, права дитини все ще порушуються щодня, не в останню чергу через прогалини в правовому захисті дітей, але ще більше через розриви між законодавством і практикою. Конвенція ООН про права людини залишатиметься ключовим орієнтиром для будь-яких дій, які вживає Рада Європи в цій сфері.

24 березня 2021 року Європейська Комісія ухвалила першу всеосяжну Стратегію ЄС з прав дитини, а також пропозицію щодо формування Європейської гарантії дитини, яка буде спрямована на захист рівних можливостей для дітей, яким загрожує бідність або соціальне відчуження. Нова Стратегія ЄС із прав дитини стосується посилення захисту, сприяння та реалізації прав дитини за допомогою всеохоплюючої політики та плану дій для всієї нинішньої та майбутньої діяльності ЄС, спрямованої на підтримку дітей та їх прав.

В Стратегії Ради Європи з прав дитини (2022-2027): «Права дитини в дії: від постійного впровадження до спільних інновацій» визначено шість пріоритетних сфер і стосується кількох наскрізних вимірів або підходів, які необхідно врахувати країнам-учасникам ЄС в нрмах національного законодавства. Зупинимось коротко на характеристиках даних напрямків та акцентуємо увагу на законодавств України, яке необхідно адаптувати:

1. *Свобода від насильства для всіх дітей* - насильство над дітьми є порушенням їхніх прав, ставить під загрозу їхній соціальний розвиток і впливає на здійснення ними інших прав. Воно часто має руйнівні короткострокові та довготермінові наслідки для психічного та фізичного здоров'я, а крім того, спричиняє далекосяжні витрати для суспільства. Рада Європи взяла на себе зобов'язання активізувати свої зусилля щодо захисту дітей від насильства, як того вимагають Конвенція ООН про права дитини, ЄКПЛ, Європейська соціальна хартія, Лансаротська конвенція та інші конвенції Ради Європи. В нормах міжнародного права насильство щодо дітей розуміється як порушення прав людини, включаючи всі форми фізичного чи психічного насильства, каліцтва чи жорстокого поводження, нехтування чи небдлого ставлення, жорстокого поводження чи експлуатації, включаючи сексуальне насиль-

ство. Слід відзначити, що до норм національного законодавства України щодо захисту прав дітей від домашнього насильства належить ряд законодавчих актів: Конституція України, Сімейний кодекс України, Цивільно-процесуальний кодекс України, закони України: «Про запобігання та протидію домашньому насильству», «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування», «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей» та ін. Всі ці акти максимально враховують положення Конвенції ООН про права дитини та Стратегії Ради Європи з прав дитини.

2. *Рівні можливості та соціальна інтеграція для всіх дітей.* Конвенція ООН про права дитини визнає право кожної дитини на достатній життєвий рівень для її фізичного, розумового, духовного, морального та соціального розвитку, а Європейська соціальна хартія гарантує право дитини на належний соціальний, правовий та економічний захист. Згідно з обома міжнародними документами, Рада Європи вже взяла на себе зобов'язання посилити свої зусилля щодо забезпечення найкращих інтересів дітей і того, щоб усі діти мали доступ до однакових засобів і послуг для досягнення найкращого рівня життя [3].

Одними з головних перешкод для забезпечення доступу дітей до рівних можливостей є соціальна ізоляція, дитяча бідність і відсутність рівного доступу до якісної освіти для всіх дітей у державах-членах Ради Європи. Окрім того, оскільки дитяча бідність є багатограним явищем, вжиття відповідних заходів є складним завданням. Реалізація європейських норм щодо рівних можливостей та соціальної інтеграції дітей визначено в Законі України «Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю» та ряді підзаконних нормативно-правових актів: Деякі питання захисту прав дитини та надання послуги патронату над дитиною; Про схвалення Концепції Державної соціальної програми оздоровлення та відпочинку дітей на період до 2025 року; Про затвердження Державного стандарту соціальної послуги догляду та виховання дітей в умовах, наближених до сімейних; Про затвердження Державного стандарту соціальної послуги тимчасового відпочинку для батьків або осіб, які їх замінюють, що здійснюють догляд за дітьми з інвалідністю; Деякі питання фінансування соціальних послуг під час дії воєнного стану в Україні або окремих її місцевостях та ін.

3. *Доступ і безпечне використання технологій для всіх дітей.* У рекомендаціях Ради Європи CM/Res (2018)7 йдеться про зобов'язання держав-членів забезпечити кожній дитині всі права, закріплені в Конвенції ООН про права дитини, у Конвенції про захист прав людини та основних свобод та їхніх протоколах. Реалізація даного напрямку передбачає забезпечення дитині наступних прав: 1) право вільно висловлювати думки в мережі; 2) право доступу до мережі; 3) право на інформацію; 4) право на приватність. До того ж варто зазначити, що діти мають право на безпеку в цифровому середовищі. Так, станом на 11 листопада 2021 року в Україні, за статистикою, було помічено 90128 мережевих атак на користувачів. Крадіжка персональних даних, зняття коштів із картки, злам акаунтів у соцмережах – це лише невеликий перелік загроз для дітей у інтернеті [4]. Тому необхідно піклуватися про цифрову безпеку дітей у школі та вдома. В той же час слід відзначити, що на сьогоднішній день, в нормах національного законодавства відсутні нормативно-правові акти, які б захищали права дітей в цифровому просторі, що на нашу думку, є недоліком національного законодавства та потребує негайного вирішення в напрямку євроінтеграції України.

4. *Дружнє правосуддя для всіх дітей.* Адаптація судочинства до потреб дітей має вирішальне значення, щоб уникнути їх повторної травмизації та повторної віктимізації. Діти повинні мати можливість розуміти систему правосуддя та довіряти їй, а також відчувати впевненість

у її використанні. Модель Barnahus (Дитячий дім) буде продовжувати просуватися, на прохання держав-членів, у партнерстві з іншими організаціями, у тому числі через проекти співпраці, щоб забезпечити дотримання найкращих інтересів дитини під час розслідувань та кримінальне провадження та надання підтримки дітям-жертвам і свідкам сексуального та інших форм насильства в дружньому та безпечному середовищі. У сфері правосуддя Рада Європи продовжуватиме сприяти ратифікації Третього факультативного протоколу до Конвенції ООН про права людини щодо процедури повідомлень, імплементації Керівних принципів Ради Європи щодо правосуддя, дружнього до дітей.

Правопорушення неповнолітніх та пов'язані з ними інші негативні явища у дитячому середовищі набули характеру соціального явища, що у свою чергу зумовлює необхідність активізації діяльності із запобігання правопорушенням у дитячому середовищі та вжиттю необхідних заходів. Внаслідок недостатньої координації у діяльності державних органів, установ та закладів, недержавних організацій, що здійснюють заходи з профілактики правопорушень серед дітей, неповнолітніми вчиняються правопорушення (повторні правопорушення), у тому числі до досягнення ними віку кримінальної відповідальності [5].

Згідно з даними судової статистики за 2020 рік, наведених у проведеному Уповноваженим Верховної Ради України з прав людини спільно з Координатором проектів ОБСЄ в Україні дослідженні щодо забезпечення додержання прав дитини в системі кримінального правосуддя, у судах першої інстанції перебувало 6 377 кримінальних проваджень щодо неповнолітніх, що становить майже 3% від загальної кількості кримінальних проваджень. 1 846 кримінальних проваджень щодо неповнолітніх осіб у судах першої інстанції закінчилися постановленням вироку. 2 208 осіб було засуджено (з них 198 дівчат) і лише 11 виправдано. Значною залишається частка тяжких та особливо тяжких злочинів, за вчинення яких засуджено більше половини усіх неповнолітніх. При цьому, як було вірно констатовано у Національній стратегії реформування системи юстиції щодо дітей на період до 2023 року, схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 18.12.2018 № 1027-р, основними факторами, що впливають на формування протиправної поведінки дітей, є негативне (криміногенне, протиправне тощо) оточуюче середовище, в якому зростають діти та під впливом якого формується їх світогляд, моральні цінності та особистості; бажання до самореалізації та утвердження авторитету серед однолітків; недостатній рівень виховання та правової освіти; відсутність розуміння наслідків своїх вчинків, а також відсутність доступних програм організації дозвілля [5].

Актуальним є питання підвищення ефективності реалізації міжнародних стандартів щодо правосуддя, дружнього до дитини, зокрема спеціалізації та відповідної підготовки фахівців, які перебувають у контакті з дитиною, дотримання найкращих інтересів дитини при здійсненні кримінального провадження, недопущення її повторної віктимізації. Гострою також є проблема відсутності альтернативних кримінальному провадженню та судовому розгляду механізмів реагування на правопорушення дітей. Так, особливості підстав для притягнення до кримінальної відповідальності неповнолітніх та призначення покарання врегульовано Загальною частиною Кримінального кодексу України, зокрема, Розділом XV «Особливості кримінальної відповідальності та покарання неповнолітніх». Кримінальне провадження щодо неповнолітніх регулюється Кримінальним процесуальним кодексом України. Зокрема, особливостям кримінального провадження щодо неповнолітніх присвячено Главу 38 Кримінального процесуального кодексу України [5].

З 2019 року в Україні успішно реалізовується пілотний проект «Програма відновлення для неповнолітніх,

які є підозрюваними у вчиненні кримінального правопорушення». У межах цієї програми за умов вчинення неповнолітньою особою вперше кримінального проступку або необережного нетяжкого злочину, наявності потерпілого, визнання неповнолітнім факту вчинення кримінального правопорушення та надання згоди неповнолітньою особою та потерпілим на участь у програмі, неповнолітню особу можуть звільнити від кримінальної відповідальності на підставі статей 45, 46, 48 Кримінального кодексу України або закрити кримінальне провадження на підставі частини четвертої статті 56, пункту 7 частини першої статті 284 Кримінального процесуального кодексу України. Під час програми неповнолітній та потерпілий беруть участь у медіації, внаслідок якої укладається угода. Разом з тим діючому законодавству України не вистачає системних норм щодо роботи з дітьми у конфлікті з законом, яка б базувалася на концепції відновного правосуддя, створення умов для швидкої реінтеграції неповнолітньої особи до суспільства, а також щодо ефективної діяльності усіх суб'єктів юстиції стосовно дітей із запобігання перебуванню дитини у групі ризику та правопорушенням у дитячому середовищі [5].

5. *Дати голос кожній дитині.* Діти мають право бути почутими, брати участь і враховувати їхні погляди відповідно до їх віку та зрілості в усіх рішеннях, які їх стосуються. Діти також мають право на свободу вираження поглядів, інформації та думок, як це гарантовано статтями 10 ЄКПЛ та 13 Конвенції ООН про права людини. Конвенція про захист прав дитини Загальний коментар № 12 про право дитини бути почутою підкреслює, що право всіх дітей бути почутими та сприйнятими серйозно є однією з фундаментальних цінностей Конвенції ООН про права дитини, встановлюючи не лише право саме по собі, але й критерій для тлумачення та реалізації всіх інших прав. Участь дітей також формує здатність дітей до діалогу, розвиває їхню впевненість у демократичних інститутах, сприяє їхньому почуттю соціальної приналежності і дає їм змогу брати активну роль у захисті себе та інших від шкоди. Незважаючи на досягнуті позитивні результати, участь дітей все ще часто ігнорується та фрагментується на національному рівні, і все ще є місце для покращення з точки зору демократичної участі дітей через безпечні, етичні та сприятливі процеси участі дітей [3]. Дані твердження повинні бути враховані в розділі II Закону України «Про охорону дитинства».

6. *Права дитини в кризових і надзвичайних ситуаціях.* Права дитини піддаються більшій небезпеці під час кризових і надзвичайних ситуацій, і тому їх слід особливо поважати та захищати. До таких ситуацій належать збройні конфлікти та тероризм, міграція та вимушене переміщення, кризи в галузі охорони здоров'я та економічні кризи, стихійні лиха, включаючи зміну клімату, та будь-які інші непередбачені події, які можуть перешкодити здійсненню дітьми всіх своїх прав людини. Стратегія має на меті зберегти певний рівень гнучкості щодо будь-яких непередбачуваних подій, щоб також можна було вирішувати нові виклики, що виникають. Діти, які живуть у зонах конфлікту, також є реальністю в державах-членах Ради Європи. Є також діти, які живуть у зонах конфлікту, враховуючи причетність їхніх батьків до терористичних організацій, які можуть прагнути повернутися до своїх європейських країн походження. Крім того, все більше людей, у тому числі дітей, змушені залишати свої країни та продовжувати перебувати до Європи в пошуках безпеки та захисту. Європейський регіон також переживає безпрецедентний масштаб трудової міграції, через яку багато дітей залишаються без піклування одного чи обох батьків у країнах проживання. Екологічна криза, з якою стикається наш світ, також наражає дітей на особливий ризик шкоди [3].

На рівні національного законодавства, на нашу думку, права дитини в кризових і надзвичайних ситуаціях пови-

нні бути визначені в законах України «Про охорону дитинства», «Про соціальний захист дітей війни», «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування».

Висновки. Проаналізувавши систему міжнародних актів та норм національного законодавства в сфері євроінтеграції законодавства України в сфері захисту прав дітей, ми прийшли до наступних висновків:

1. Прагнучи адаптувати норми національного законодавства до норм та стандартів Європейського Союзу, Україна повинна враховувати особливості національного менталітету та специфіки національного законодавства;

2. Дитина – це соціально незахищена категорія населення відповідальність за яку несе держава та родина, відповідно держава повинна забезпечити дієві механізми захисту конституційних прав дитини;

3. Важливою проблемою є безпека дитини при реалізації нею її прав в громадському суспільстві, адже, в силу її вікових особливостей вона не завжди може прийняти правильне рішення та обачно реалізувати свої права;

4. Процес євроінтеграції законодавства України в контексті захисту прав дітей передбачає адаптування норм законів України: «Про охорону дитинства», «Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю», Кримінального кодексу України, Цивільного кодексу України, Кримінального процесуального кодексу України, «Про соціальний захист дітей війни», «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування» та ряду підзаконних нормативно-правових актів: Деякі питання захисту прав дитини та надання послуги патронату над дитиною; Про схвалення Концепції Державної соціальної програми оздоровлення та відпочинку дітей на період до 2025 року; Про затвердження Державного стандарту соціальної послуги догляду та виховання дітей в умовах, наближених до сімейних; Про затвердження Державного стандарту соціальної послуги тимчасового відпочинку для батьків або осіб, які їх замінюють, що здійснюють догляд за дітьми з інвалідністю; Деякі питання фінансування соціальних послуг під час дії воєнного стану в Україні або окремих її місцевостях та ін. до положень Конвенції ООН про права дитини та Стратегії ЄС з прав дитини.

ЛІТЕРАТУРА

1. Основи правової системи ЄС. URL: <https://eu-ua.kmu.gov.ua/pravo-yes>
2. Захист прав дітей у цифровому світі – один із стратегічних пріоритетів Європейської Комісії. URL: <https://www.nrada.gov.ua/zahyst-prav-ditej-u-tsyfrovomu-sviti-odyn-iz-strategichnyh-priorytetiv-yevropejskoyi-komisiyi/>
3. Steering Committee for the Rights of the Child (CDENF), 1426th meeting, 23 February 2022. URL: https://search.coe.int/cm/pages/result_details.aspx?objectid=0900001680a5a064
4. Цифрові права та онлайн безпека: як захистити дітей в інтернеті. <https://life.pravda.com.ua/columns/2020/12/1/243194/>
5. Олійник О. Законодавчі ініціативи у сфері правосуддя, дружнього до дитини. URL: https://jurliga.ligazakon.net/analytics/205792_zakonodavch-ntsativi-u-sfer-pravosuddya-druzhnogo-do-ditini